

Pfanelo dza Vhathu kha Migwalabo ya Tshitshavha

south african
**human
rights**
commission

Pfanelo dza Vhathu
**kha Migwalabo
ya Tshitshavha**

south african
**human
rights
commission**

SIANGANE

Vhunzhi ha migwalabo Afurika Tshipembe vhu na midzi yaho kha vhushayi na ndinganyiso. Mbumbo na ndinganyiso ya zwiimiswani ine ya khou bvela phanda Afurika Tshipembe i wana tshivhumbeo zwi hulusa kha tswikelelo i so ngo edanaho ya tshumelo dza ndeme kha zwigwada zwi shayesaho zwa zwitshavha zwa Afurika Tshipembe. Tshifhinga tshinzhi zwitshavha, kana zwipiḁa zwazwo, zwo no tahisa ndaḁo yazwo kha u ongolowa ha tshanduko na u sa ḁiselwa tshumelo dza ndeme u fana na maḁi, muḁagasi na vhuthathatshili nga kha migwalabo. Migwalabo iyi, ine ya ḁivhiwa sa migwalabo ya ndisedzo ya tshumelo, tshiḁwe tshifhinga i fheleledza kha tshinyadzo na vhuḁifari vhu kundisaho, zwine zwo nyadza dziḁwe pfanelo u fana na ya pfunzo ya ndeme.

Hu anganyelwa uri Afurika Tshipembe ḁi na migwalabo i fhiraho 13 500 ḁwaha muḁwe na muḁwe, ine vhunzhi hayo a i na kha⁴khathi ngomu hayo. Tshipikwa tsha muvhuso u ḁhonifha pfanelo ya u gwalaba zwi amba uri mugwalabo a wo ngo tea u kundisa vhatu u gwalaba, fhedzi u fanela u vhona uri hu na maga ane a ḁo konisa vhatu na zwigwada u shumisa pfanelo dzavho dza u gwalaba.

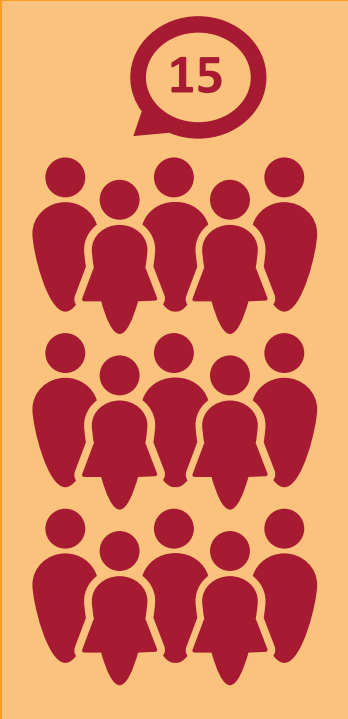
Ndayotewa i ri mini?

Muthu muḁwe na muḁwe u na pfanelo ya u kuvhangana na vhaḁwe na u ḁahisa mihumbulo yawe kha mafhungo maḁwe na maḁwe o vhoḁholowa tshitshavhani na u ḁiphina nga tsireledzo ya muvhuso musi a tshi ita zwenezwo.

Tshiteḁwa 17 tsha Ndayotewa tshi ḁetshedza uri: muḁwe na muḁwe u na pfanelo, nga mulalo nahone a so ḁitama, u kuvhangana, u ita misumbedzo, u ḁereka na u kumedza phethishini.

U shumiswa ha pfanelo idzo hu ḁo itea nga mulalo nahone ho sedzwa pfanelo dza vhaḁwe.

¹ Mafhungo o ḁewaho nga SAPS nga tshifhinga tsha U thetshesha ha Tsedzuloso ya Lushaka ya SAHRC nga ha masiandoitwa a re na vhushaka migwalabo nga ha pfanelo ya ndeme ya pfunzo Afurika Tshipembe

Mulayo wa aguvhangano wa 1993 uri mini

Afurika Tshipembe, migwalabo ya vhathu vha fhiraho 15 i langwa nga Mulayo wa Maguvhangano 205 wa 1993. Mulayo uyu wo thomiwa u langa u fara miṭangano tshitshavhani na misumbedzo huṅwe fhethu na u ṅetshedza mbetshelwa kha mafhungo a re na vhuṭumani nazwo.

Mulayo uyu u langa mafhungo a ṭutshelanaho na maguvhangano ane a ṭahisa mbumbo iṅwe na iṅwe ya migwalabo, u ṭaṭisa kana u sasaladza tshitshavhani.

Zwi re na vhushaka na Mulayo wa Maguvhangano ndi Mulayo wa Zwiṭhavhani zwa Khombo 15 wa 2013 une wa ṅetshedza u thivhelwa huṅwe ho sedzwa u farwa ha zwiṭhavhani zwa khombo.

Tshikhala tsha tshitshavha ndi mini?

Tshikhala tsha tshitshavha zwi amba tshiṭaraṭa kana ṅḽila, phakha, tshikwere tsha tshitshavha, zwiṭepisi kana luvhanḽe lwa tshifhaṭo kana tshikhala tshi fanaho na itsho.

Ndivhadzo ya migwalabo

A vha faneli u humbela thendelo ya u gwalaba fhedzi vha fanela u nea ndivhadzo ya u ita izwo.

Tshiteńwa 3 (2) tsha Mulayo wa Maguvhangano tshi netshedza uri muvhidzi wa guvhangano u fanela u ita ndivhadzo hu sa athu fhela maduvha a sumbe phanda ha musi hu tshi do vha na guvhangano, ndivhadzo nga ha guvhangano kha muofisiri a re na vhuđifhinduleli, arali zwi sa konadzei uri muvhidzi wa guvhangano a nee ndivhadzo maduvha a sumbe a sa athu fhira phanda ha u farwa ha guvhangano, u do nea ndivhadzo nga hune a nga kona musi o wana tshikhala. Hafhu, arali ndivhadzo iyo ya newa fhasi ha awara dza 48 phanda ha u do thoma ha guvhangano, muofisiri a re na vhuđifhinduleli a nga di thivhela guvhangano o divhadza muvhidzi wa guvhangano.

Guvhangano lińwe na lińwe li iteaho hu si na ndivhadzo ndi guvhangano li si mulayoni.

Muvhidzi ndi mini?

Muvhidzi zwi amba muthu muńwe na muńwe ane nga ene muńe a vhidza guvhangano kana muthu muńwe na muńwe o nangwaho nga dzangano kana lufhafha lwa dzangano u vhidza guvhangano.

Hu fanela u pangwa mini kha ndivhadzo

Mafhungo a tevhelaho a fanela u katelwa ngomu ha ndivhadzo:

- Zwidodombedzwa zwa muvhidzi
- Dzina la dzangano
- Ndivho ya guvhangano
- Tshifhinga, tshifhinga
- tshi ngafhani na duvha la guvhangano
- Fhethu hune guvhangano la do farwa hone
- Tshivhalo tsha vhatu tsho lavhelelwaho.

Mushumo wa ndayotewa wa Tshumelo ya Mapholisa ya Afurika Tshipembe ndi ufho (SAPS)?

Tshumelo ya Mapholisa a Afurika zTshipembe (SAPS) vha na vhuḏifhinduleli ha u thivhela, u lwa na u ita tsezduluso ya vhugevhenga, u lwisa vhudziki, u tsireledza vhadzulapo vha Riphabuḽiki na ndaka yavho. Tshiḽwe hafhu, SAPS vha na mushumo wa u tevhedza na u konisa mulayo na u sika vhupo ho tsireledzeaho ha vhatu vhoṽhe Afurika Tshipembe. Mapholisa hafhu vha fanela u thivhela zwiḽwe na zwiḽwe zwine zwa nga vha khombo kha tsireledzo ya tshitshavha tshiḽwe na tshiḽwe, u ita tsezduluso ya vhugevhenga vhuḽwe na vhuḽwe vhune ha vha khombo kha tsireledzo ya tshitshavha tshiḽwe na tshiḽwe, u vhona uri zwigevhenga zwo farwa, na u shela mulenzhe kha ndingo dza u tandulula zwivhangi zwa vhugevhenga.

police line

police line

police line

police line

p

Mushumo wa SAPS nga tshifhinga tsha Maguvhangano kana nyito dza misumbedzo

Arali guvhangano kana misumbedzo i tshi khou fanela u itea, mapholisa vha nga:

- Arali vha na vhuṽanzi ha u tenda uri a vha nga koni u ṽetshedza tsireledzo yo teaho kha vhatu vhane vha khou shela mulenzhe kha guvhangano ilo kana misumbedzo, vha ḁivhadza muvhidzi waḽo kana vhatu vhenevho.
- Thivhela vhatu vhane vha khou u shela mulenzhe kha guvhangano uri vha si fhirele phanḁa u ya huḽwe fhethu kana u kheluwa kha nḁila yo tiwaho kha nḁivhadzo kana u khwinisa kana u sa tevhela nyimele iḽwe na iḽwe ine u farwa ha guvhangano ho ḁitika ngayo.
- Humbela muthu muḽwe na muḽwe kana tshigwada tsha vhatu vhane vha khou dzhenelela kha guvhangano kana misumbedzo u litsha vhuḁipfari uho na u imela kule ha guvhangano kana misumbedzo.
- Fara muthu muḽwe na muḽwe ane a ita vhuḁhakhi nga tshifhinga tsha guvhangano.

Pfanelo na vhudifhinduleli ha vhangwalabi ndi dzifhio?

Mugwalabi muñwe na muñwe u na pfanelo na vhudifhinduleli ha:

- Mbofholowo ya vhrereli, lutendo na muhumbulo. Izwi zwi amba uri vha na pfanelo ya u elekanya, u tenda na u luvha nga ndila ine vha funa.
- Mbofholowo ya u amba. Muthu muñwe na muñwe u na pfanelo ya u amba, u vhalo na u guda zwine a funa. Tshipitshi tsha Vengo a tsho ngo tendelwa.
- U kuvhangana, misumbedzo, u tereka na phethishini. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya u fara kana u shela mulenzhe kha musumbedzo, u tereka na u kumedza phethishini. Izwi tshifhinga tsho tsho zwi fanela u itwa nga mulalo.
- Vhushaka ha mushumoni. Vha na pfanelo ya u dzhena dangano la vhashumi na u ya tshiterekeni. Mushumi muñwe na muñwe kana mutholi u na pfanelo ya u dzudzanya na u ambedzana u bvedza ndivho dzavho. Izwi zwi fanela u itwa zwi mulayoni nahone hu si na u shusedzwa ha vhashumi vha sa dzheniho kha zwi tereke.

Mushumo wa SAHRC

KHOMISHINI YA PFANELO DZA VHATHU YA AFURIKA TSHIPEMBE (KHOMISHINI) NDI TSHIIMISWA TSHA PFANELO DZA VHATHU DZA LUSHAKA TSHO NANGWAHO NGA NDAYOTEWA U TSIRELEDZA, U TŪTŪWEDZA NA U TŪLA PFANELO DZA VHATHU SHANGONI LASHU. HAFHU, KHOMISHINI I NA MUSHUMO WA U ITA TSEDZULUSO, U VHIGA, U TSHIMBIDZA PHATŪLULO HO TEAHO, U ITA TŪHODĪSISO, NA U FUNZA NGA HA PFANELO DZA VHATHU.

Khomishini yo maandafhadzwa u ya nga Tshitehwa 13 na 14 tsha Mulayo wa Pfanelo dza Vhathu wa Afurika Tshipembe 40 wa 2013 u ita tsedzuluso nga u thetshelesa kha mafhungo a dzangalelo la tshitshavha u itela u themendela hune ha lingedza u linda u kandekanywa ha pfanelo dza vhathu.

Nga 2016, Khomishini yo ita u Thetsheleswa nga Lushaka nga ha Masiandoitwa a Nyito dzi re na Vhushaka na Migwalabo nga ha Pfanelo ya Ndeme Pfunzo. Khomishini yo swikelela vhukati ha manwe mawanwa uri:

- Pfanelo ya pfunzo ya ndeme i kwamiwa nga nyito dzi re na vhushaka na migwalabo dzi vhangwaho nga zwivhangwi zwine tshifhinga tshinzhi zwa vha zwi si na vhushaka na ndisedzo ya pfunzo ya ndeme.
- Vhagwalabi vhane vha thivhela u swikelela pfunzo ya ndeme vha khou kandekanya pfanelo ya pfunzo ya ndeme ya vhagudi vhakwaeaho.
- Vhagudi a vha vhuedzwi nga dziinwe nyito dzi re na vhushaka na migwalabo ngauri vha dzulela u thivhelwa kana u shushedzwa uri vha sa ye tshikoloni, na themamveledziso ine vhagudi ditika ngayo u swikelela pfunzo i a tshinyadzwa kana ya khwashekanywa.

- U fhindula nga Mhasho wa Pfunzo ya Mutheo na SAPS tshiñwe tshifhinga zwi a lenga nahone zwi vhone uga mbekanyamaitele a dzi fani kana maele kha u lwa nazwo haho.
- Tshaeo ya vhudavhidzano ho teaho ha khwine vhukati ha maanḁalanga na zwitshavha zwi kwameaho u wana nḁila dza uri zwi dzhielwa nḁha. Nga u pika zwikolo, pfanelo ya vhana ya pfunzo ya ndeme i vha yo nyadziwa.
- Vhuḁifhinduleli ha u vhona uri tsireledzo ya vhagudi, vhagudisi na zwikolo a zwi weli fhasi ha mhasho muthihi, nahone zwo vha zwi si khagala uri ndi mhasho ufho wo rangaho phanḁa kha milandu ine yo livhana na nyito dza migwalabo ya sedza zwikolo.
- Kha dziñwe nyimele u fhela ha vhushaka kha vhurangaphanḁa kha maimo a muvhuso wapo zwi na masiandoitwa mavhi nga nungo dza u tandulula thaidzo dzine dza ḁo bvelela, nga u nyadza pfanelo ya pfunzo ya ndeme.
- Hu na ḁhoḁea ya uri mihasho ya muvhuso, zwihulusa kha maimo apo u khwinisa nga u amba na zwitshavha nga ha mafhungo a zwitshavha a ndeme.
- Hu na ḁhoḁea ya u ḁuḁuwedza vhathu u wana nḁila ntswa dza u ḁahisa mbilaelo dzavho u itela uri nyito dzavho dzi sa vhe na masiandoitwa mavhi kha dziñwe pfanelo u fana na pfanelo ya pfunzo ya ndeme.

Tshivhalo tsha migwalabo ya tshitshavha

Mafhungo o netshedzwaho nga SAPS nga tshifhinga tsha u Thetshelesiwa ha Tsedzuluso ya Lushaka ya SAHRC kha Masiandoitwa a Nyito dzi re na Vhushaka na Migwalabo nga ha Pfanelo ya Pfunzo ya Ndeme Afurika Tshipembe ho farwaho ngei Braamfontein nga 2016 ho bvisela khagala uri:

- Nga tshifhinga tsha miŋwaha miraru 2012 – 2014 Gauteng lo tshenzhela migwalabo minzhi u fhira mavundu othe.
- Cape Town ndi wone masipala wo kwameswaho nga migwalabo hune ho vha na 84 wa migwalabo, ha tevhela Johannesburg, eThekwini, Tshwane na Ekurhuleni. Vhukati ha idzi dorobo, mimasipala miṭanu i eḍana na hafu ya migwalabo yothe yo rikhodiwaho.
- U vha hone ha pfudzungule dzi re na vhushaka na migwalabo zwi khou endela u gonya. Tshivhalo tsha migwalabo ya pfudzungule tsho swikelela rikhodo ya nṱha nga 2014. Nga 2007, fhasi ha hafu ha migwalabo ho vha na vhushaka na pfudzungule. Nga 2014 u yela henefha kha 80% wa migwalabo ho katela pfudzungule kha vhagwalabi na maandalanga.

Vhuṱumanyi vhu thusaho

Ofisi ya Mukhomishinari wa Nṱha wa Pfanelo dza Vhathu – www.ohchr.org.za;
freeassembly@ohcr.org.za (United Nations Special Rapporteur nga ha pfanelo dza mbofholowo ya buthano ja mulalo).

Tshiimiswa tsha mbofholowo ya u Amba – www.fxi.org.za

Muvhigo u hone kha webusaithi www.sahrc.org.za

Zwidombedzwa zwa luṭingo

OFISI DZA VUNḂU

Eastern Cape

Diresi: 4th Floor Oxford house,
86 Oxford street, East London, 5200
Luṭingo: 043 722 7828/21/25 | Fekisi: 043 722 7830

Mulanguli wa VunḂu **Vho Abongile Sipondo**

Luṭingo: Yolokazi Mvovo
Imeiji: ymvovo@sahrc.org.za

Free State

18 Keller Street, Bloemfontein
Luṭingo: 051 447 1130 | Fekisi: 051 447 1128

Mulanguli wa VunḂu **Mr. Thabang Kheswa**

Luṭingo: Alinah Khompeli
Imeiji: akhompeli@sahrc.org.za

Limpopo

First Floor, Office 102, Library Garden Square, Corner of
Schoeman and
Grobler Streets, Polokwane
Luṭingo: 015 291 3500 | Fekisi: 015 291 3505

Mulanguli wa VunḂu **Mr Victor Mavhidula**

Luṭingo: Mahlatse Ngobeni
Imeiji: mngobeni@sahrc.org.za

Northern Cape

45 Mark and Scot Road,
Ancorley Building, Upington
Luṭingo: 054 332 3993/4 | Fekisi: 054 332 7750

Mulanguli wa VunḂu **Ms Chantelle Williams**

Luṭingo: Zukiswa Louw
Imeiji: zlouw@sahrc.org.za

Western Cape

7th Floor ABSA building,
132 Adderley Street, Cape Town
Luṭingo: 021 426 2277 | Fekisi: 021 426 2875

Mulanguli wa VunḂu **Adv Lloyd Lotz**

Luṭingo: Shafeeqah Salie
Imeiji: ssalie@sahrc.org.za

Gauteng Office

2nd Floor, Braampark Forum 3,
33 Hoofd Street, Braamfontein
Luṭingo: 011 877 3750 | Fax 011 403 0668

Mulanguli wa VunḂu **Vho Buang Jones**

Luṭingo: Nthabiseng Kwaza
Imeiji: nvkwaza@sahrc.org.za

KwaZulu-Natal

First Floor, 136 Margaret Mncadi, Durban
Luṭingo: 031 304 7323/4/5 | Fekisi: 031 304 7323

Mulanguli wa VunḂu **Ms Tanuja Munnoo**

Luṭingo: Kathleen Boyce
Imeiji: kathleenboyce@sahrc.org.za

Mpumalanga

4th Floor Carltext Building,
32 Bell Street, Nelspruit
Luṭingo: 013 752 8292 | Fekisi: 013 752 6890

Mulanguli wa VunḂu **Mr Eric Mokonyama**

Luṭingo: Carol Ngwenyama
Imeiji: cngwenyama@sahrc.org.za

North West

25 Heystek Street, Rustenburg
Luṭingo: 014 592 0694 | Fekisi: 014 594 1069

Mulanguli wa VunḂu **Ms Mpho Boikanyo**

Luṭingo: Poppy Mochadibane
Imeiji: pmochadibane@sahrc.org.za

Vha nga kwama hani SAHRC

Forum 3, Braampark Office Park, Braamfontein

Johannesburg

Luṭingo: 011 877 3600

www.sahrc.org.za

Imeiji: info@sahrc.org.za

complaints@sahrc.org.za

Twitter: @SAHRCommission

Facebook: SA Human Rights Commission

